

НАУКОВЕ ТА ДУХОВНЕ ПРОСВІТНИЦТВО У ТВОРЧОСТІ ТА ДІЯННЯХ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ В.І.ШИНКАРУКА

Володимир Іларіонович Шинкарук очолював Товариство “Знання” України впродовж багатьох років. І сьогодні, коли його вже немає з нами, дедалі більше розуміємо, яку неоціненну філософську спадщину залишив він по собі і який внесок зробив у справу просвітництва в Україні.

Одним із фундаментальних питань, яким В.І.Шинкарук приділяв надзвичайно велику увагу, було наукове просвітництво та посилення ролі в житті суспільства носіїв знання, наукової, освітянської, інформаційно-культурної еліти країни. Особливим предметом його аналізу, зокрема, було європейське просвітництво, яке поділялося на англійське, французьке, німецьке, руське (російське та українське).

Ще в ранніх працях В.І.Шинкарук визначає три основні джерела наукового просвітництва:

- 1) навколишнє середовище: людина – “чиста дошка” (*tabula rasa*), на якій природа робить свої записи;
- 2) те, що Е.Кант називав “людським законом в мені”: світло знань, яке виходить із нас самих;
- 3) світло знань, яке може виходити “знизу” (І.Гердер, М.Грундтвич), маючи на увазі національно-культурні можливості різних народів та їхню раціонально-емоційну енергію.

Розглядаючи ці традиції просвітництва, В.І.Шинкарук зазначав, що в кожній з них можна виділити як мінімум три рівні – вихідні теоретичні положення, інституційний базис, який склався, та склад професійного співтовариства, включаючи методи, засоби, технології, якими вони користуються. Цей підхід дав можливість науково передбачати перехід від історії конкретної ідеї до історії соціальних інститутів і, нарешті, до історії суб’єктів, які є рушійними силами розвитку суспільства і визначають вектор історії.

Розум і краса – найважливіші складові змісту просвітництва – нині набули ще більшої актуальності у контексті нагальної потреби їх проникнення в діяльність кожної людини. Аксиоматично, що лише завдяки ним вдасться перетворити світ, зробити його

справедливішим та людиноцентричним. Для цього й потрібне масове наукове просвітництво, залучення усіх верств населення до цінностей культури з тим, щоб нести світ наукових знань в кожен дім і в кожную родину.

Окремо В.І.Шинкарук розглядав і значення та можливості, технологію інтегрування політичного просвітництва, яке з самого початку переслідувало мету перебудови суспільства, включаючи перехід до нової форми його політичного управління, і яке щільно пов'язане з утвердженням свободи слова. Саме в ході його розвитку поступово завойовувалося право вільно обговорювати публічно, якою необхідно бути державі, окремій людині в державі і суспільстві, як будувати освіту, навчання, просвітництво тощо.

Значущість політичного просвітництва В.І.Шинкарук пов'язував з невідокремленістю людини від політики. Він часто повторював, що можна бути непричетним до політичної діяльності, але завжди від неї залежати, бо вона переважно визначає життя громадянина.

Він розглядав політичне просвітництво в двох іпостасях:

- 1) як потужний засіб швидких соціальних змін і як засіб передавання революційного полум'я молодому поколінню;
- 2) як засіб стабілізації суспільства, коли просвітництво використовується з метою підвищення політичної свідомості людини, залучення її прямим і латентним чином до політичного життя.

Він наводив приклади з політичного життя в різних країнах, зокрема, у Фінляндії та в інших скандинавських країнах, де просвітництво використовується для кращого засвоєння всіма громадянами Конституції, державного устрою. У США – з метою підвищення політичної свідомості громадян, залучення їх до голосування, до участі у політичному житті і т.ін. Таке просвітництво, що базується на вирішенні функціональних завдань, стабілізує, консолідує націю, показує перспективи і роль громадянина в суспільних процесах.

Чому саме зараз зростає необхідність у політичному просвітництві? Тому, зазначав В.І.Шинкарук, що демократичні перетворення, які у нас відбулися, не лише принесли з собою загальну рівність, політичну й соціальну свободу, а й породили тенденцію до патерналізму, утриманства, неробства, адже кожен може заявити про своє право на те, щоб нічого не робити, проте вимагати для себе додаткових прав та соціальних благ. Саме тому й повинно функціонувати практичне політичне просвітництво, щоб кожен

засвоїв свої права, усвідомлюючи при цьому і свої обов'язки перед суспільством, і розумів, що, лише виконуючи їх та дотримуючись вимог Конституції, можна чогось досягти в суспільстві і стати щасливим. Кожен повинен усвідомити, що суспільство – це є продовження і фізичного, й духовного тіла особи, а загальний стан суспільства безпосередньо впливає на її власне становище. Не даючи нічого суспільству – ти нічого не одержиш для себе. Лише через проникнення цієї ідеї в свідомість кожного і відбудеться бажана консолідація суспільства.

Так само важливим для формування політичної нації є утвердження української мови як державної. Нагадаємо, В.І.Шинкарук є одним із провідних розробників нині чинного Закону про мови, який і нині залишається одним із найдосконаліших законів України, незважаючи на численні спекуляції навколо мовного питання. До вивчення проблеми мови В.І.Шинкарук підходив, як завжди, всебічно й глибоко. Мова – це не певний набір слів чи понять, мова – спосіб розуміння один одного, а воно формується на основі спільних почуттів, спільних поглядів, спільних думок і т.ін., а також спільної знакової системи, яку називають мовою. У мові закріплені інтереси нації, інтереси роду, українства загалом. Відтак, політичне просвітництво повинно поширюватись і на мовне питання.

Основним змістом політичного просвітництва, за В.І.Шинкаруком, має бути тлумачення політики як засобу забезпечення суспільного блага для громадян, а не як реалізації брудних технологій задля здобуття влади. Саме задля досягнення цієї мети існує політичне просвітництво.

Просвітництво необхідне ще й тому, що повсюдно застосовується практика ендокринації, тобто навіювання завідомо викривлених, а то й облудних політичних штампів. Практика застосування ендокринації у нас поширюється і замість підвищення політичної активності громадян, зумовлює їх пасивність. Виходить, що в соціальному плані суспільство деградує.

Надаючи великого значення науковому просвітництву і поширенню знання в суспільстві, В.І.Шинкарук нагадував, що продуктивними силами кожного суспільного організму є суспільно-продуктивні сили людини, а також освоєні нею й поставлені на службу суспільному виробництву різноманітні сили природи. Саме тому надзвичайно важливою продуктивною силою сучасної людини є знання,

завдяки яким формується певний тип практичного освоєння природи.

Європейська цивілізація, неодноразово зазначав В.І.Шинкарук, набувала сучасного вигляду під гаслом “знання – сила”. Кілька років тому ЮНЕСКО, висвітлюючи параметри “освіти для майбутнього”, дав дуже доречно конкретизацію згаданого гасла. Звучить вона так: “Вчитися знати, вчитися робити, вчитися бути, вчитися співіснувати!”.

Повертаючись до значення знання в природі людини й суспільства, В.І.Шинкарук постійно наголошував, що людина настільки є людиною, наскільки вона містить в собі знання. Фізіологічно людина є істотою тваринного світу, а духовно вона народжена від знання. І саме це знання вона використовує для самореалізації. Яка ж головна мета повинна домінувати в людині? – запитує В.І.Шинкарук, і дає відповідь: бути самим собою. Що ж означає бути “самим собою”? Зі старосврейської мови навіть Бог Ягве перекладається буквально “Я є” (старослов’янською – “аз єсмь”). Людина може сказати “Я є”, лише завдячуючи своїм знанням. Я є те, що я знаю, я є те, що завдяки набутим знанням може перевершити самого себе. І соціально людина орієнтується завдяки знанню. Без знань вона не може бути вільною, незалежною, навпаки, вона стає закріпаченою. Орієнтація людини у цьому мінливому житті вимагає повноти корисної інформації, завдяки якій вона може не помилятися ні на один її біт. Але в реальності її оточує великий масив хибної інформації, і тому сучасній людині так потрібно вміти розпізнавати її своєчасно й виділяти саме ту, яка допоможе їй не лише реалізувати себе, а й забезпечити ще й комфортність свого буття.

В дійсності і людині, й суспільству властиво помилятися. І деякі з помилок для них є фатальними. Саме знання допомагають не припускатися хоча б фатальних помилок.

Знання надає нам можливість досягнути високі цінності життя, цінності природи, суспільства, держави.

У цьому розумінні поняття “знання” В.І.Шинкарук доводить до поняття “святенність”. Як відомо, ще з давніх давен до священних речей (таких, які здійснюють зв’язок видимого з невидимим) відносили три найголовніші: terra, causa, cor. Terra – це земля, наша найбільша святиня, за яку ми повинні цілувати ноги тому, хто подарував нам її, адже ми на ній живемо (Г.Сковорода). Земля визначає нашу природу, наш дух, нашу поведінку. Ми такі, які

народилися на цій землі. Цікаво, що кожна жменька землі включає таку ж структуру мікроелементів, як і народжена на ній людина. Causa – причина, або знання. Це розуміння причинно-наслідкових зв'язків усього, що нас оточує, усвідомлення того, що не система робить нас, а ми її творимо. Вона, врешті-решт, залежить від тих синхронних хвиль добра та сердечності (cor), які виходять з нас.

Звісно, знання мають бути сучасними, гуманістичними, духовно насиченими, пов'язаними з новими нано-, пікотехнологіями, які не завдають шкоди екології. Вони повинні характеризуватись раціональним використанням природних ресурсів, які не лише знімають антропогенне навантаження, а й здатні усунути екологічне забруднення, здійснене попередніми поколіннями.

Важливе місце у творчості В.І.Шинкарука в контексті просвітництва посідає питання інтелектуальної оснащеності нашого народу.

“Відомо, – писав він, – що саме термін “інтелект” являє собою латинський переклад старогрецького поняття “нус” – розум. Сенека твердив, що розум – не що інше, як втілений у людей божественний дух. Позаяк Гердер називав наш край “степовою Елладою”, можемо втішатися, що він мав на увазі також і народ чималої інтелектуальної та душевної потуги”.

І в творчості, і в своїй практичній діяльності на посадах керівника Товариства “Знання” України та директора Інституту філософії НАН України академік В.І.Шинкарук значної ваги надавав конкретним носіям знання, інтелекту нації, інтелектуальній еліті.

Українське суспільство в усі часи, зазначав він, виділяло зі свого середовища людей, які відзначалися розумом, розсудливістю, мудрістю. Досить лише зазначити, що в українській міфології ніколи не було героя “дурника” чи “юродивого”. Це постійно підкреслював В.І.Шинкарук, вказуючи, зокрема, що одним із значень латинського терміну “інтелігент” (спільнокореневого з “інтелектуал”) досить вдало передає містке українське слово “тямущий”. Кожен з нас, згадуючи дитячі роки, може підтвердити, що “тямущість” – то найбільш поціновувана народом людська риса. Так, на рівні буденного етосу (звичаю) від покоління до покоління виявляло себе непереборне тяжіння українства до знань, освіти, культури. Досить сказати, що за перших більш-менш сприятливих обставин у нашому краї стрімко зростала кількість шкіл та інших освітніх закладів (внаслідок чого, скажімо, за часів козаччини більша

частина людності була писемною).

Він звернув увагу на те, що ми маємо у рідній мові ще одне яскраве слово, дотичне до означення інтелектуала. Шанованого письменника, мислителя, вченого українці іменували “достойник”. Під багаторічним польським впливом інтелігентну людину поіменовували також “шляхетною”.

Але в українстві воно зазнало суттєвої трансформації, бо шляхетність вимірювалася не в її становому, а культурному розумінні й стала синонімом напруженого життя людини, що постійно прагне перевершити себе.

Але поняття духовно-інтелектуального потенціалу нації не зводиться лише до її найбільш освіченої частки. Це ще й одвічна мудрість народу, тямущість, етос громадського співжиття тощо. На жаль, історичні обставини нечасто сприяли реалізації згаданих особливостей українства. Нині ми маємо те надолужити. Сукупний інтелект нації – могутня сила, здатна творити нове мисленнєве, а також ціннісне, нормативне поле суспільної життєдіяльності. Адже найважливішим призначенням інтелектуальної культури є продукування таких смислів, втілення яких призводить до самоактуалізації як кожної окремої особистості, так і суспільства, всіх його інституцій. Без такої самоактуалізації не можуть бути вироблені й утверджені нові парадигми національної самоорганізації та державного життя.

Важливо відзначити чітку позицію В.І.Шинкарука щодо змісту сучасних знань, а також вимог до їх трансформації в контексті цивілізаційних змін у суспільстві. Донині людство відтворює парадоксальну ситуацію: основну масу знань виробляють ті, хто працює... на знищення людей. Адже 80% зайнятих у виробництві знань працюють у військово-промисловому комплексі. Також в усій системі існуючих знань лише мізерний відсоток можна віднести до знань власне про людину, соціальну гігієну – всього того, що стосується духовного, внутрішнього світу людини. Знання про це розробляють менше, ніж 1% вчених.

У зв'язку з цим В.І.Шинкарук (використовуючи твори відомого вченого з діаспори Олександра Кульчицького) підмітив синтетичне в суті тяжіння української людини до поєднання із західною духовністю, якою є раціонально-активна світонастанова, готовність до дії, керованої й контрольованої розумом, та “кордоцентричної” самозаглибленості особистості. Такому синтетичному тяжінню не

судилося гармонійно вивершитись у минулому через несприятливі зовнішні, переважно політичні, обставини, зумовлені периферійним розташуванням України. То, може, нинішнім поколінням українців, які входять у третє тисячоліття – вже за сприятливих політичних обставин, – належить, нарешті, втілити той ідеал єдності високо-розвинутого інтелекту та глибоко розвинутої душевності? – запитував В.І.Шинкарук.

Бо ж саме через свою душевність, наголошував Володимир Іларіонович, людина, розвинута інтелектуально, сягає висот духовності. Остання означає спосіб самовидобування особистості – завдячуючи невпинній турботі про свій внутрішній світ та світ довкола себе. Дух спонукає людину постійно “вдивлятися” у себе та у довкілля, дбати про своє удосконалення. Можна твердити, що лише інтелектуально й душевно багата особистість здатна гідно репрезентувати свій час, свій народ, національну культуру, державу. Лише вона здатна протидіяти екологічній кризі, як і іншим кризовим явищам.

Дедалі частіше В.І.Шинкарук стверджує про необхідність не лише інтелектуальної насиченості суспільної життєдіяльності, а й її духовної осначеності. Безумовно, інтелектуальна насиченість, яка здійснюється через поширення знань, – то найнадійніший обмежувач нерозумного або й абсурдного. А саме з цими реаліями досить часто доводиться стикатися у критичні періоди розвитку суспільства. Передові країни світу мають чималий досвід подолання подібних ситуацій. Відомо, що у Сполучених Штатах Америки принцип “Геть безглуздості!” було проголошено й реалізовано ще у 20-ті роки ХХ ст. Саме тоді там розпочалася радикальна всебічна раціоналізація життя: наукова організація праці, а найголовніше – ліквідація так званого театру соціальних абсурдів. (Хоча історія засвідчує, що така раціоналізація й донині стикається з серйозними труднощами).

Сучасна цивілізація – наслідок багатовікового розвитку, вдосконалення людської діяльності. Ті кризові стани, які виникають у руслі цієї цивілізації, засвідчують, що рівень досконалості способів людської діяльності недостатній. Парадокс у тому, що те, що здається взірцем досконалості, часто виявляється шкідливим або й згубним для людини (сумний приклад цього – Чорнобиль). Проте ми не знайдемо виходу з окресленої контрверзи за межами

власної діяльності: лише змінюючи форми цієї діяльності щодо освоєння природи, зокрема, згідно з принципами синергетики, можна забезпечити якісно новий рівень використання енергії й інформації, а відтак, – утвердити нове, по-справжньому дбайливе ставлення до природи.

Просвітництво, наголошував В.І.Шинкарук, всіма своїми формами та засобами повинно впливати на морально-психологічний стан народу. Жодна країна в жодну епоху не виходила з кризи винятково економічними зусиллями. Адже в основі економічної діяльності лежить певна психокультура, усвідомлення якої як чинника діяльності й окреслює антикризовий вектор духовності, вказує на орієнтири до Берега спасіння (С.Кримський).

Цікаво, що А.Сміта знають винятково як економіста, представника класичної буржуазної політичної економії. Проте його перша відома праця була не економічна, а філософська: “Теорія моральних почуттів”, яка стала гідним викликом на соціальний запит щодо пробудження суспільної енергії, суттєвого зростання соціального капіталу, пояснення зв’язку моральних досягнень з господарською діяльністю підприємця.

Вимір економіки “духом”, неодноразово підкреслював Володимир Іларіонович, зумовлений її сутністю. Вона виявляється в надскладному соціальному процесі, який реалізується через систему цінностей. Це не означає, що природні ресурси чи ядерна зброя не матимуть ваги. Але їх використання й володіння ними визначається ще й духовним фактором, зумовленим тим чи іншим типом культури. Ніхто не стане заперечувати взаємозв’язок духовного й економічного. Можна згадати німецького економіста ХІХ ст. Ф.Ліста, який вбачав перспективу об’єднання тогочасної розділеної Німеччини через розвиток національного духу. На його думку, індустріальна економіка Німеччини була неможлива без прогресу науки, інституційних чинників людського капіталу, знань, ідей, винаходів, відкриттів тощо, які й становлять дух економічної діяльності. І вже в другій половині ХІХ ст. здивований світ опинився перед несподіваним фактом – об’єднаною, сильною, самостійною Німеччиною, що претендувала на світове лідерство.

Завжди, особливо сьогодні, модно і престижно міркувати про дух, духовність, духовне, духовну кризу тощо. Досить часто ці сентенції втрачають своє значення, оскільки за ними немає ніякого

змісту. Дух економіки є складовою загальноцивілізаційного інтелектуального розвитку. Вищість, значущість, смислова наповненість економіки зумовлена духовними пошуками смислів господарського буття. У цьому значенні дух є атрибутом економічного. Згадаймо хоча б еллінську цивілізацію: високий злет духу давніх греків, який знайшов відображення у мистецтві, філософії, архітектурі, політиці, не заперечує високих економічних здобутків, зокрема, комерційного таланту, завдяки якому відбулося окультурення Середземномор'я і Причорномор'я, було створено підвалини соціально-економічного законодавства, податкової системи. Економічна теорія виокремилася в науку тощо. Зрештою, в просторі давньогрецької культури з'являються і гроші – один з найдавніших винаходів людства. Дух і економіка, таким чином, – взаємопов'язані поняття. Більше духу, інтелектуальної напруги – більше продуктивної економіки, результативного господарювання.

Тому В.І.Шинкарук активно стверджував, як в теорії, так і в своїй діяльності, що разом з матеріально-практичним освоєнням природи надзвичайно важливе значення в людській діяльності має духовно-практична складова: мова, мистецтво, релігія та всі інші форми духовної культури. Саме таке духовно-практичне освоєння природи забезпечує “живу радість і радісну живність” цього буття (Г.Сковорода).

Ось звідки випливає розуміння шинкаруківської тези, що справжнім життям є духовне життя. Життя як задоволення тілесних, матеріальних потреб є лише засобом до цього істинного життя. “Живу не для того, щоб їсти і пити, а п'ю і їм для того, щоб жити”.

У чому полягає духовне життя і в чому його вищість за тілесне матеріальне життя? Найавторитетнішу і найпоширенішу відповідь на це питання в Стародавній Греції і Римі дали стоїки – філософи, які висунули і обстоювали думку, що людина за своєю суттю *вільна* істота, і вона вільна саме як духовна розумна істота. Веліннями розуму, а не чуттєвими жаданнями вона має керуватися. Головним з цих велінь розуму є добродійність, служіння добру. Нагородою за добродійність є сама добродійність. Отже, смисл людського життя, його призначення – в служінні добру, в добродійності. Ці погляди розвинув І.Кант. Згідно з його вченням, найвище призначення людини – чинити добро.

Згодом, правда, враховуючи, що в понятті “добро” переважає

іноді матеріальна складова (добро як багатство), В.І.Шинкарук обґрунтовував необхідність зміни цієї формули: служити не добру, а доброті.

На жаль, зазначав В.І.Шинкарук, у самому людському бутті вкорінено зло, й світ лежить у злі. Зло здатне накопичуватись, консолідуватись у такі темні сили, які викликають цивілізаційні катастрофи. В людині є гріхозна, егоїстична, своєкорислива іпостась. За певних умов вона бере гору й спонукає людину діяти всупереч її людському призначенню, чинити не добро, а зло, керуватись не любов'ю, а ненавистю. Зрештою, в життєдіяльності кожної людини відбувається боротьба егоїстичних і альтруїстичних мотивів. Людина вільна в обранні цих мотивів, тому вона й відповідальна за свої вчинки. Щоб бути сердечною, доброю, справедливою, чесною, вона має здолати в собі своєкорисливі, злостиві спокуси. Як проголошується в давній мудрості: “Зумій себе здолати, щоб стати собою”. Бути добрим, оберненим до добра важче, ніж злим, оберненим до зла.

Ось чому в миттєвих колізіях нашого часу так важливо, як зазначав С.Кримський, замість простого протистояння добра і зла зовнішнім опонентам розв'язувати цю суперечність також і через моральне очищення самого себе.

І тут кантівську формулу категоричного імперативу: чини так, щоб в іншій людині й в усьому людстві вбачав не засіб, а мету, – слід доповнити формулою здатності усвідомлювати в собі частинки того зла, проти якого ти борешся, а в суперникові – припущення частки добра, яке ти відстоюєш (А.Гусейнов).

У цій оберненості людини до добра чи зла важливу роль відіграють умови суспільного життя, обсяг і глибина зла чи добра, що існують в суспільстві, гуманності, справедливості, правопорядку, соціальної захищеності добра чи його протилежностей. Від цього залежать суспільні пріоритети в оцінці життєдіяльності людини: від її праці і працелюбства і, отже, її здібностей і таланту – чи від влади.

Демократична, правова держава має захищати і множити добро, а не зло, максимально сприяти утвердженню в суспільстві вищих духовних цінностей людського буття, в яких і полягає його істинний смисл. Єдиний шлях до цього – це забезпечення добробуту і всебічного розвитку культури в суспільстві, заснованому на знанні.

Що ж до самого змісту поширюваного знання, його насиченості, особливо того знання, яке безпосередньо пов'язане з існуванням

людини на землі, то його зміст, за В.І.Шинкаруком, повинен насититися вірою, надією і любов'ю.

Володимир Іларіонович пов'язував ці категорії з духовністю українського народу, що народилася в надрах греко-слов'янської цивілізації України-Русі, тієї духовності, яка зробила Україну суб'єктом світової історії.

Під впливом християнського вчення, особливо в греко-слов'янському просторі, поняття любові в європейській культурі й філософії набуло смисложиттєвого значення. Ним долався раціоналізм, просвітительська абсолютизація розуму та знання й приверталася увага до більш глибинних чинників людського буття.

Любов є особливе, але не лише сердечне, почуття, одержимість яким часто-густо набуває сили пристрасті і задоволення яким дає найвищу радість. Йдеться не лише про кохання, а й про любов до Вітчизни, материнську й батьківську любов, моральні та естетичні почуття.

Любов може бути і як одержимість працею, покликання до “сродної” праці (Г.Сковорода).

На основі аналізу творчості Сковорода В.І.Шинкарук показав, що кожна людина має свою, так би мовити, “іскру божу”, й потрібно лише пізнати її, відкрити в собі з тим, щоб загорітися спорідненою, улюбленою працею.

Смисложиттєвого значення набувають предмети і всіх інших наших сердечних почуттів, нашої любові. Особливістю цих предметів є те, що в них поєднуються ознаки реального та ідеального. Для патріота, тобто для того, хто любить свою Батьківщину, вона є і реальністю, рідним краєм, й ідеалом, образом Матері-Вітчизни. Для закоханого кохана – реальність, але реальність ідеальна. Він схиляється перед нею, ладен за неї і померти. Те саме стосується й наших моральних почуттів. Для того, хто має почуття обов'язку, виконання свого обов'язку (особливо, коли це потребує напруги сил, боротьби з собою) дає найвище задоволення, радість, а порушення обов'язку – розлад з собою, муки совісті, душевні болі. Звичайно, це відбувається тоді, коли є людські почуття – почуття обов'язку, справедливості, добротності тощо.

Предметом наших сердечних почуттів, нашої любові, підкреслював В.І.Шинкарук, є смисложиттєві предмети, такі, заради яких варто жити і вмерти. Це – наші кохані, наші діти і батьки, наша

Батьківщина, країна, нація, держава, улюблена справа, наші святині, ідеали добра, істини і краси.

Духовне життя, яке є справжнім життям, згідно з концепцією В.І.Шинкарука, неможливе без задоволення тих почуттів, які входять до поняття “любов” і які можна назвати духовними почуттями. Вони надзвичайно емоційні, незрівнянно більші, ніж прості вітальні потреби – голод, спрага тощо. Нам стає страшно від самої думки втратити того, кого ми любимо. Втрата для нас – горе, наявність – радість. Емоції надають предметам духовних почуттів, навіть їхнім ідеалізованим та символізованим образам, значення предметів, від яких залежать наші радість і горе, щастя або нещастя. Та й саме щастя є не що інше, як радість буття, що сповнює нас у разі здійснення наших бажань, очікувань і надій щодо предметів нашої любові, тобто смисложиттєвих предметів, насамперед, ідеалів.

Любов, таким чином, є глибинна основа духовності і всього духовного життя людини. Це те, що гідно підносить людину над усіма марнотами сьогодення до вищих духовних поривань, які поєднують розум з її серцем.

Надзвичайно важливе значення почуттів любові полягає в їх здатності перетворювати знання, ідеї, образи певних цінностей в ідеали.

Для піднесення людських почуттів, осяяння і прозріння вічності любов має животворитися вірою. У твердженнях євангеліста, що любов вища за віру й надію, підкреслював В.І.Шинкарук, є глибокий смисл. Віра й надія є справді засобами для здійснення, реалізації любові. Щоб вірити у щось, треба, щоб це щось стало для нас смисложиттєвим предметом, об’єктом любові. Без любові також немає й реального предмета для надії, тієї надії, на якій тримається наше буття і яка “вмирає останньою”. У свою чергу, й любов є безсилою, приреченою на згасання без віри й надії.

Зазначимо, що до категорії віри В.І.Шинкарук повертався на різних етапах своєї творчості. Але він завжди підтверджував, що віра – це форма сприйняття очікуваного і жаданого майбутнього як прийдешнього, як справдження наших надій, як “обітованого” буття в любові. Майбутнє невидиме, бо його ще немає, воно ще не прийшло. У ньому криються різні можливості: щасливі і нещасливі, радісні і сумні, здійснення і нездійснення жадань, поєднання чи розлука з любов’ю. Світоглядне бачення майбутнього, навіть коли

воно спирається на наукові прогнози, не може обійтися без віри, бо вірогідні наукові знання вкрай обмежені, особливо щодо індивідуального буття. Ми віримо в нашу долю і сподіваємося на краще.

Найглибші генетичні корені віри лежать саме в оберненості (“інтенції”) людської свідомості до майбутнього. Це пояснюється тим, що людина екзистенціально відрізняє свою сутність від свого буття, її сутністю є її свобода. У вимірах часу – минулого, теперішнього й майбутнього – єдиний вимір свободи – майбутнє! Минуле ми не владні змінити і стати над ним як володарі власної долі. Навпаки, воно володарює над нами. І не лише тому, що воно – наше минуле, а й тому, що воно детермінує наше теперішнє. Щоб замінити щось у цьому теперішньому, потрібен “прорив” у майбутнє, у свою свободу, в незалежність від наявних (невідповідних нашій сутності) обставин. Тому щоразу під час екзистенціального зіставлення буття й сутності у вимірах нашого теперішнього відбувається “проекція буття в майбутнє”. І це природно, бо лише майбутнє – єдина сфера, де ще не здійснилося те, що мало здійснитися, де все ще є можливим, де можна робити вибір, бути *вільним* від минулих вимушеностей і брати на себе відповідальність за власні рішення. Адже це і є відчувати себе вільним.

Отже, практична життєдіяльність людини, підкреслював В.І.Шинкарук, потребувала вироблення здатності сприймати й переживати припущення, ймовірно істинні знання як достовірні, безсумнівні. У цьому аспекті віра є історично вироблена соціально-культурна установка на сприйняття ймовірно істинного – як вірогідного, достовірного.

Важливе значення в оберненості людської свідомості в майбутнє поряд з вірою має й надія. В.І.Шинкарук один із перших філософів, хто наповнив конструктивним змістом це поняття. Надія – це одна з форм сприйняття майбутнього, де бажане й життєво необхідне в прийдешньому бачиться й очікується як реальність, що має здійснитися. На відміну від мрії, надія сприймає майбутнє не лише як можливе і, тим більше, не як вигадку, а як певне, здатне виповнитися, що в самому собі містить сприятливість для настання. Тому ми сподіваємося.

Надія синтезує знання і віру, мрію й реальність. Вона – мрія, в реалізацію якої ми повірили (яка стала об’єктом віри).

Без надії неможливе світоглядне вживання і переживання

майбутнього, не може бути віри в буття у трансцендентному світі, в реалізацію ідеалів. Без надії немає прагнення віддати себе служінню майбутньому, реалізувати себе в цьому служінні. Без надії людський дух безсилий. Та чи взагалі він тоді можливий? – так ставив питання В.І.Шинкарук.

У своїх доказах він підтверджує святість слів євангеліста, що першою в трійці “віра, надія і любов” є саме любов. Вона робить віру і надію людськими найглибшими підвалинами духовності. Без любові віра стає фанатизмом, правда без любові – лукавством, справедливість без любові призводить до жорстокості, привітність – до лицемірства, влада – до насильства, компетентність – до непоступливості, відповідальність – до безцеремонності, честь – до зарозумілості, а розум – до хитрощів.

Важливою проблемою, яка всебічно розроблялася В.І.Шинкаруком, була проблема віри та її ролі в пізнанні, у соціальному і духовному житті. В.І.Шинкарук рішуче виступив за перегляд традиційного для атеїстичної літератури визначення віри як “сліпої віри”, яка протистоїть науковим знанням як їх антипод.

Піднімаючи тему духовного просвітництва, він зазначав, що віра є вірою, незалежно від того, релігійна вона чи позарелігійна, аби вона животворилася любов’ю, так само, як людина є людиною, незалежно від її соціального статусу, віку й статті, аби домінувало в ній людське й людськість: “Софія” та “її діти” – “Віра, Надія й Любов”, тобто розум, найглибшими підвалинами якого є духовність. Твердження, що “релігійна віра сліпа”, є неприйнятним для філософії хоч би тому, що історія філософії сповнена видатними постатями, які поставили релігійну віру на “лезо розуму”, давали їй теологічне чи філософське обґрунтування. Одні з них обстоювали примат віри над розумом, інші – розуму над вірою, треті – “подвійну істину”, але водночас були релігійними людьми.

Нині, за умов розбудови незалежної української державності, в Україні гостро постає проблема відродження духовних основ української національної культури. Дехто вважає, що розв’язання цієї проблеми забезпечується повсюдним відновленням релігійності, створенням національної церкви, духовного Собору для України. Безперечно, Церква відігравала й відіграє важливу роль у культивуванні духовності, в обстоюванні релігійних і навіть позарелігійних цінностей. Але церква, як, зрештою, і держава, є не “вершителем”,

а слугою громадянського суспільства. Принципом останнього є свобода совісті.

Тому актуальними і нині залишаються слова В.І.Шинкарука про свободу совісті та заходи щодо її забезпечення. Для підтвердження своєї думки він цитує І.О.Львіна: "...Вірити можна лише щиро й вільно, а свобода вимагає віротерпимості: не можна примусити людину до тієї чи іншої віри, і ніхто не зобов'язаний розповідати іншим людям вголос, у що саме і як він вірить". Не можна без наруги над людьми, наголошувати вчений, виганяти їх із духовного Собору і руйнувати цей Собор, але не меншим блюзнірством є насильно заганяти людей до "Собору" чужої для них віри. Нині в Україні є віруючі різних конфесій, є й чимало тих, хто вірить у позарелігійні духовні цінності, в ідеали й образи прийдешнього, засновані на науково-прогностичному баченні подальшої долі людської цивілізації і в ній – України. Засобом формування й розвитку духовності в інтересах соборної української державності є вся культура в усіх її формах і вимірах: і мистецтво, і наука, і філософія, і релігія, і моральна та правова свідомість, і свята та обряди, і загальнолюдське в них, і національне, – все, що формує мудрість, любов, віру, надію, справді людське в людині.